

*Avni Puka**

PRANIMI I PËRGJEGJËSISË PENALE TË PERSONAVE JURIDIKË NË SISTEMIN “CIVIL LAW” – NJË VËSHTRIM I LEGJISLACIONIT TË KOSOVËS

ABSTRAKT

Në ditët e sotme roli dhe ndikimi i personave juridik në jetën socio-ekonomike është shumë i madh dhe në rritje të vazhdueshme si në nivel të shteteve ashtu edhe në atë ndërkombëtar. Kjo sigurisht se i vë personat juridikë në situata që të realizojnë me veprimet (mosveprimet) e tyre edhe fakte të dëmshme për shoqërinë, duke përfshirë edhe vepra penale. Ky realitet ka ndikuar që personat juridikë të jenë subjekte të trajtimit edhe nga e drejta penale.

Në këtë punim do të bëjmë një vëzhgim teorik mbi konceptimin e përgjegjesisë penale për personat juridikë, përkatësisht kalimin edhe të vendeve evropiane në parimin “societas delinquere e potest”. Ky trajtim teorik ka për qëllim që të elaborohën disa nga argumentet themelore të doktrinës për pranimin e këtij instituti, si bazë për interpretimin edhe të dispozitave ligjore nga kjo fushë. Me theks të veçantë do të trajtohen edhe disa nga aspektet kryesore të legjislacionit të Kosovës për përgjegjësinë e personave juridikë për vepra penale.

Fjalët kyçe: përgjegjësi penale, person juridik, person fizik, compliance program.

1. Hyrje

Rritja e ndikimit të personave juridikë në jetën socio-ekonomike në nivel global dhe rritja e kriminalitetit të tyre, ka ndikuar që edhe personat juridikë të jenë subjekte të trajtimit nga e drejta penale.¹

Në të drejtën penale, rregullimi i përgjegjesisë së personave juridikë është duke u bërë një nga temat me interes të veçantë, apo siç e konsideron doktrina botërore si një “strategic research site”.²

*Autori i këtij shkrimi, Mr. Sc Avni Puka është ligjërues i së Drejtës Penale në Fakultetin Juridik të Universitetit të Prishtinës. Përfaqësues i AIDP-Albanian National Group and Collective Member of Kosovo (Grupi i penalistëve shqiptarë, AIDP/IAPL-Paris/Francë).

¹ Puka, A.: A theoretical observation on the liability of legal entities for criminal offences - an European perspective, *Riv. Archivio Penale*, 2015/2, fq.1

² Rodriguez, L.Z.: Corporate Criminal Liability: Responsibility of legal persons for offenses in the European context, *ISISC, Siracusa, 2008*, fq.315 dhe vazhdim.

Personat juridikë tani mbulojnë një pjesë të madhe të sektorëve industrial, komercial dhe sociologjik, andaj disiplinimi i tyre në kuadër të së drejtës penale konsiderohet si i domosdoshëm që të ketë një shoqëri të sigurt dhe me ekonomi të qëndrueshme.³ Në këtë realitet, përgjegjësia penale e personave juridikë, tashmë është një koncept që është ngritur në të gjithë botën, duke përfshirë edhe vendet e kontinentit evropian.

Përkundër mohimit për një kohë të gjatë, në vitet e fundit në shumicën e legjislacioneve të vendeve evropiane (pas një tradite të gjatë të aplikimit të masave penale kundrejt personave juridikë në kuadër të sistemit *Common Law*) është pranuar mundësia e aplikimit të përgjegjësisë penale edhe për personin juridik krahas personit fizik, duke kaluar në këtë mënyrë nga parimi “*societas delinquere non potest*” në parimin “*societas delinquere e potest*”.

Në këtë punim do të bëjmë një vështrim teorik mbi konceptimin e përgjegjësisë penale për personat juridikë, përkatësisht kalimin edhe të vendeve evropiane në parimin “*societas delinquere e potest*”. Ky trajtim teorik ka për qëllim që të elaborohen disa nga argumentet themelore të doktrinës për pranimin e këtij instituti, si bazë për interpretimin edhe të dispozitave ligjore nga kjo fushë. Gjithashtu, do të trajtohen edhe disa nga aspektet kryesore të legjislacionit të Kosovës për përgjegjësinë e personave juridikë për vepra penale.

2. Pranimi i përgjegjësisë penale për personat juridikë në vendet e sistemit “Civil Law”

Doktrina e së drejtës penale në vendet evropiane nuk e ka njohur për një kohë të gjatë mundësinë që personi juridik të përgjigjet penalisht për veprat e kryera nga anëtarët apo përfaqësuesit e tij, duke u mbështetur në parimin se përgjegjësia penale është individuale dhe jo kolektive (*societas delinquere non potest*). Si rrjedhojë edhe legjislacionet e këtyre shteteve janë krijuar mbi këtë bazë dhe përgjegjësinë penale e kanë kufizuar vetëm për personat fizikë.⁴

Për me tepër, nocioni i fajit është konsideruar vetëm si koncept i natyrës personale që nënkupton ekzistimin e përgjegjësisë penale në varësi të faktorëve psikologjik, të cilët mund të provohen vetëm të personat fizikë. Sipas këtij konceptimi për përgjegjësinë penale kërkohet një lidhje psikologjike me qëllim të fajësimit, si përgjegjësi “personale” që derivon ekskluzivisht nga vetëdija subjektive.⁵

³ Mahajan, K.: Corporate Criminal Liability: Why Corporations are preferred and not the employees?, *Company Law Journal*, Vol. 4, 2008, fq.1

⁴ Puka, A.: *Ibidem*, fq.2.

⁵ De Maglie, C.: *Societas Delinquere Potest? The Italian Solution*. Ed.by Pieth, M. & Ivory, R. – Corporate Criminal Liability, *Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice* 9, Basel, 2011, fq.256

Parimi *societas delinquere non potest* e ka zanafillën e vet në kontekstin kishtar, në fakt nga një dogmë e Papa Inocenti IV, e cila kishte për qëllimin ndalimin e shkishërimit për korporatat apo entitetet civile për mëkatet e bëra nga anëtarët e këtyre korporatave. Kjo dogmë u ruajt edhe në kontekstin e zhvillimit të së drejtës penale, duke vepruar deri në shekullin e XX-të⁶. Ky koncept në kudër të sistemit “*Civil Law*” është mbështetur në teorinë e juristit dhe historianit gjerman Friedrich Carl Von Savigny: se të drejta mund të posedojë vetëm personi fizik, ndërsa personi juridik për zhvillimin e aktivitetit të tij ka nevojë për përfaqësues, andaj nuk mund të jetë as kryerës i veprave penale, duke qenë thjesht një fikSION juridik.⁷ Ky qëndrim ka përfaqësuar qasjen tradicionale sipas teorisë së fikSIONIT apo romanistike. Teoria e fikSIONIT tani është zëvendësuar me teorinë e realitetit (teknike). Kjo teori, e cila njihet edhe si teoria organike, mbështet idenë se derisa personat juridikë janë pjesëmarrës të rëndësishëm në jetën socio-ekonomike, kjo duhet të ketë reperkusione edhe në të drejtën penale. Prandaj edhe kjo disiplinë duke u ballafaquar me fenomenin e krimin kolektiv nuk mund të mbështetet në fikSIONE dhe të ngelë në sferën e përgjegjësisë penale individuale.⁸ Teoria e realitetit e arsyeton përgjegjësinë penale të personave juridikë me ndërmarrjen e masave penale ndaj të gjitha subjekteve që shkaktojnë pasoja të rënda për shoqërinë, dhe në anën tjetër, derisa personi juridik ka zotësi për të vepruar, bartë përgjegjësi civile dhe administrative për veprimet e përfaqësuesve të tij, atëherë sipas një interpretimi logjik duhet të mbaj edhe përgjegjësi penale për veprat penale të kryera në emër dhe dobi të tij.

Pastaj duke u nisur nga një përkufizim mbi vetë kuptimin e normave juridike dhe parimi i përgjithshëm se nëse rregulla apo norma juridike e shkelur është e përcaktuar me dispozita penale, edhe pasoja juridike për shkelësin e saj është dënimi penal,⁹ duhet të vlejë edhe në rastet kur shkelësi është person juridik. Në këtë mënyrë edhe krijohen bazat e kalimit të koncepteve tradicionale se vetëm personat fizikë mund të mbajnë përgjegjësi penale.¹⁰

Ndryshe nga personi fizik, të cilit i kërkohet që të respektoj vlerat e shoqërisë të mbrojtura me norma juridiko-penale brenda kapacitetit të tij psikik, vetëdijes mbi rëndësinë e tyre, dhe sjellja në kundërshtim me këto norma paraqet bazën

⁶ Shih Zapatero, A. L. : Die strafrechtliche Verantwortlichkeit der juristischen Personen in Spanien. In: *Schulz et al. (eds) Festschrift für Imme Roxin. Muller, Heidelberg, 2012*, fq. 711.

⁷ Shih Savigny, C.v.F.: *Sistema del diritto romano attuale, Volume II, Bologna, 1900.*

⁸ Kambovski, V.: Korniza juridiko-penale e parandalimit të kriminalitetit të organizuar, *Kriminaliteti i organizuar – aspekte juridike, Tetovë, 2009*, fq.40-41.

⁹ Me shumë mbi këtë tematikë shih Ramacci, F.: *Corso di diritto penale, Torino, 2005*, fq.30 dhe vazhdim.

¹⁰ Puka, A.: *Ibidem.*

e fajësisë së tij, kjo nuk mund të gjej aplikim për personin juridik, për të cilin vlejné kriteret e tjera për ta provuar fajësinë. Të ky i fundit kërkohet ekzistimi i një kulture organizimi (*corporate culture*) që të sigurojë një ambient për ushtrimin e veprimtarisë në mënyrë legale duke respektuar të mirat juridike të shoqërisë. Për me tepër për përcaktimin e fajësisë ose pafajësisë së personit juridik për veprat që kryhen nga përfaqësuesit e tij, kërkohet ekzistimi i një modeli organizimi dhe kontrolli (*compliance program*¹¹) me qëllim të parandalimit të veprave penale. Në të kundërtën mungesa e një modeli të tillë paraqet edhe bazën e dyshimit për fajësinë e personit juridik.

Këtu nuk mund të bëhet fjalë për një dashje ose pakujdesi të personit juridik apo raport psikik me veprën penale siç përcaktohet të personi fizik, dhe as që mund të kemi një konceptim psikologjik të fajësisë për personin juridik. Kjo problematikë mund të tejkalohet nga ana e doktrinës përmes një konceptimi normativ të fajësisë duke përshtatur kriteret e saj me natyrën e personave juridikë dhe funksionimin e tyre. Aspekti subjektiv i përgjegjësisë penale të personave juridikë, bazohet pikërisht në vlerësimin e ekzistimit ose jo të një programi (masave) për parandalimin e veprave penale që mund të kryhen në emër dhe dobi të tyre. Aplikimi ose jo i në programi apo masave për parandalimin e veprave penale, është tregues edhe i orientimit (vullnetit) të personit juridik në raport me respektimin e vlerave të shoqërisë të mbrojtura me ligjet në fuqi.

Kështu “*mens rea*” që dikur është menduar se paraqet problem të pakalueshëm për aplikimin e një skeme të përgjegjësisë penale për personat juridikë, tani është tejkaluar duke e bazuar në veprimet e agjentëve¹² të cilët i kanë të deleguara kompetencat nga organet drejtuese të personit juridik, dhe veprimet e tyre identifikohen me vullnetin e vetë personit juridik. Ky parim tani është pranuar në doktrinën botërore, duke identifikuar përgjegjësinë penale të personit juridik me veprimet e agjentëve të tij, i njohur si parimi i identifikimit.¹³ Konceptimi i fajësisë së personave juridikë mund të thuhet se është rezultat edhe i asaj që Profesor Ramacci e quan orientim i doktrinës botërore në gjetjen e aspekteve sa më të favorshme për formulimin e parimit ideologjik “*nullum crimen, nulla poena sine culpa*” për vetë faktin se ekzistojné koncepte të ndryshme shkencore mbi nocionin e fajit,¹⁴ edhe si rezultat i një dinamike të

¹¹ “*Compliance program*” nënkupton programet e brendshme(masat) që aplikon një person juridik me qëllim të respektimit të ligjeve në fuqi dhe rregullave të tjera, si dhe një organ kontrolli për hartimin dhe zbatimin efektiv të këtyre programeve. Për evitimin e fajësisë së personit juridik për vepra penale, ky program duhet të përmbaj masa të qarta për parandalimin e veprave të tilla që potencialisht mund të kryhen nga përfaqësuesit e tij.

¹² Mohojan, K.: *Ibidem*.

¹³ Molan, M., Lanser, D.; Bloy, D.: *Principles of Criminal Law*, 4th ed. London, 2000, fq.138 dhe vazhdim.

¹⁴ Ramacci, F.: *Corso di diritto penale*, cit., fq.107.

vazhdueshme për përshtatjen e parimeve dhe rregullave të së drejtës penale me nevojat e realitetit shoqëror.

Siç dihet fillet e konceptimit normativ të fajësisë paraqitën që në shek. XX, me depërtimin e “*neokantizmit*” dhe me kthimin nga vlerat dhe kriteret etike në formulimin e instituteve penalo- juridike, duke pranuar nocionin etik të fajit si qortim¹⁵ për veprimet ose mosveprimet në kundërshtim me normat juridiko-penale në fuqi.

Në këtë mënyrë përmes kalimit nga konceptimi tradicional i fajësisë në konceptimin normativ, bëhet i mundur qortimi i çdo subjekti në qoftëse nuk i përshtatet vlerave sociale të pranuar nga shoqëria. Në këtë linjë mendimesh, fajësia nuk është më lidhje psikike (personale) individ- vepër penale, por një qortim që i bëhet të gjitha subjekteve, edhe personave juridikë si të pakujdesshëm në respektimin e ligjit.¹⁶ Si i tillë konceptimi normativ i fajësisë konsiderohet si “*çelësi*” i afirmimit të përgjegjësisë penale për personin juridik, që si kriter të fajësisë merr të provuarit nëse vepra e kryer në emër të tij është pasojë e interesit të personit juridik që të përfitoj (në mënyrë të drejtpërdrejt ose indirekte) nga vepra e tillë ose vepra është pasojë e neglizhencës së personit juridik që të ndërmarrë masat e nevojshme për parandalimin e dëmit, përkatësisht veprës penale. Mbi këtë bazë përcaktohet përgjegjësia penale e personave juridikë edhe në shumicën e vendeve evropiane që e kanë pranuar këtë institut.

2.1 Hezitimet për pranimin e përgjegjësisë penale për personat juridikë në sistemin evropian – tendencat e ruajtjes së traditave juridike

Përkundër pranimit të gjerë të përgjegjësisë penale për personat juridikë në të gjitha sistemet juridike në botë, akoma nuk mund të themi se është eliminuar në tërësi parimi “*societas delinquere non potest*”, në fushën e së drejtës penale, në veçanti në sistemin evropian i cili në vazhdimësi është përcjell me dyshime nga ky aspekt.

Nga qasjet e ndryshme në doktrinë dhe vlerësimi i jurisprudencës në vendet evropiane në lidhje me hezitimet për të pranuar përgjegjësinë penale për personat juridikë në kuadër të legjislacioneve të tyre, vërehen kryesisht dy pengesa apo justifikime. E para, qasja tradicionale e teoricienëve të së drejtës penale e lidhur me parimin “*societas delinquere non potest*”, ndërsa si pengesë e dytë, është konsideruar reforma legjislative që duhet të bëhet në shumë

¹⁵ Kambovski, V.: E drejta penale- pjesa e përgjithshme, *Shkup 2004*, fq.248 dhe vazhdim.

¹⁶ Bozheku, E., Elezi, I.: Përgjegjësia penale e personave juridikë, *Tiranë, 2012*, fq.44.

fusha (ambientit, biznesit, etj.) të cilat ndikohen nga pranimi i përgjegjësisë së personave juridikë në kuadër të legjislacionit penal.¹⁷

Këto aspekte kanë ndikuar që disa vende të gjejnë solucione normative specifike me qëllim të ruajtjes së parimeve kushtetuese dhe traditës juridike të tyre. Si përfaqësuese tipike të këtyre vendeve që kanë hezituar që ta pranojnë përgjegjësinë penale për personat juridikë janë zgjidhjet e përcaktuara nga ligjvënësi gjerman dhe italian.

Në sistemin *Civil Law* (për dallim nga ai *Common Law*) ka pasur një kundërshtim të vazhduar për të pranuar përgjegjësinë penale edhe kundrejt personit juridik, duke u bazuar në traditën e ruajtjes së parimit të përgjegjësisë penale personale, duke shkaktuar kështu vonesa në pranimin e koncepteve të pastra penale për personat juridikë¹⁸ edhe në vendet evropiane. Në anën tjetër edhe korniza ligjore aktuale e BE-së që kërkon rregullimin e përgjegjësisë së personave juridikë për vepra penale, nuk përcakton në mënyrë obligative një përgjegjësi penale. Edhe kjo ka ndikuar që shtetet si Gjermania dhe Italia të shfrytëzojnë edhe këtë mundësi në kuadër të kornizës ligjore të BE-së, që të shmangën nga një përcaktim i përgjegjësisë penale që do të aplikohet drejtpërdrejt ndaj personave juridikë.

Në këtë drejtim ligjvënësi italian ka bërë një nga kthesat me të mëdha në kuadër të sistemit juridik me ligjin Nr. 231 të dt.08.06.2001, ku bën një zgjidhje të tipit *sui generis*, duke përcaktuar përgjegjësinë administrative për personat juridikë që janë përgjegjës për veprat penale të kryera në interes apo avantazh të tyre. Kjo zgjidhje e kujdesshme e ligjvënësit italian bëhet me qëllim që të shmangët shkëlja e nenit 27, *parag.1* i Kushtetutës italiane, i cili përcakton parimin e fajësisë dhe përgjegjësisë penale personale. Aspekti *sui generis* i ligjit në fjalë shihet në faktin se përkundër shmangies së nocionit “*përgjegjësi penale*” dhe kufizimit të sanksioneve me natyrë penale, si mënyrë e ruajtjes së pajtueshmërisë së akteve juridike, procedura që zhvillohet ndaj personit juridik është tipike penale dhe bazohet në dispozitat e Kodit të procedurës penale italiane dhe është në kompetencë të gjykatës penale.¹⁹

Trendin e pranimin të përgjegjësisë penale në vendet evropiane nuk e ka ndjekur as Gjermania, sepse problemet dogmatike në sistemin ekzistues konsiderohen

¹⁷ Puka, A.: *Ibidem*.

¹⁸ Manduchi, C.: The introduction of corporate “criminal” liability in Italy, *Riv.Diritto&Diritti*, 2010, www.diritto.it/docs/30795

¹⁹ Për këto arsye, solucioni i dhënë nga ligjvënësi italian, konsiderohet si një model “*parapenal*” ose “*gjysmë penal*” për përgjegjësinë e personave juridikë për vepra penale.

të pazgjidhura për pranimin e një lloj përgjegjësie të tillë.²⁰ Madje ligjvënësi gjerman parasheh një zgjidhje edhe me restriktive, duke përcaktuar vetëm përgjegjësinë administrative për personat juridikë, për veprat penale të kryera nga subjektet që i përfaqësojnë ata. Duke respektuar kështu nenin 19 të Kodit penal gjerman i cili përcakton se “*vetëm personat fizikë mund të kryejnë vepra penale*”. Në sistemin gjerman, zhvillimi i procedurës gjyqësore ndaj personave juridikë është në kompetencë të gjykatës administrative.

Natyrshëm se edhe vendet që kanë qenë të ndikuara nga sistemi juridik gjerman dhe italian, kanë hezituar një kohë të gjatë për të pranuar përgjegjësinë penale për personat juridikë, si p.sh.: Hungaria²¹ dhe vende të tjera. Por deri tani, pothuajse të gjitha vendet evropiane kanë përcaktuar në kuadër të legjisllacioneve të tyre përgjegjësinë penale për personat juridikë, për veprat penale që kryhen në emër dhe dobi të tyre (Holanda, Franca, Belgjika, Finlanda, Norvegjia, Zvicra, Danimarka, etj.).

Në dekadën e fundit, një orientim i përcaktimit të përgjegjësive penale të personave juridikë është shënuar edhe në vendet e Ballkanit ku në dispozitat e kodeve penale (Maqedonia, Bosnja dhe Hercegovina) apo me ligje të posaçme (Shqipëria, Kosova, Kroacia, Mali i Zi, Serbia) kanë përcaktuar kushtet e përgjegjësisë së personave juridikë për vepra penale, aspektet procedurale dhe sanksionet që mund të aplikohen ndaj tyre. Në vendet e Ballkanit një nga problemet aktuale shihet zbatimi në praktikë i ligjeve nga kjo fushë.

3. Përgjegjësia penale e personave juridikë sipas legjisllacionit të Kosovës

Si shumë vende të tjera, edhe Republika e Kosovës ka aderuar në parimin “*societas delinquere potest*” duke e normuar përgjegjësinë penale të personave juridikë. Konceptimi i përgjegjësive penale edhe në Kosovë është rezultat i nevojës për të krijuar bazën ligjore për një luftë efikase ndaj kriminalitetit të personave juridikë, dhe në anën tjetër një përgjigje ndaj kërkesave të mekanizmave ndërkombëtar për rregullimin e kësaj fushe.

²⁰ Bohlander, M.: Principles of German Criminal Law, *Studies in International & Comparative Criminal Law*, Oxford, 2009, fq. 23 dhe vazhdim. Böse, M.: Corporate Criminal Liability in Germany – Corporate Criminal Liability. Ed.Rodha, I. & Pieth, M., *Basel 2011*, fq.227-228.; Weigent, Th.: Societas delinquere non potest? – A German Perspective, *Oxford University Press*, 2008, ICJ 65 (927).

²¹ Santha, F.: Criminal responsibility of legal persons in Hungary – theory an (a lack of) practice, fq. 198 dhe vazhdim. (<http://www.upm.ro/proiecte/EEE/Conferences/papers/S1A38.pdf>) {02.03.2014}.

Përgjegjësia penale e personave juridikë si koncept në Kosovë është pranuar për herë të parë në Kodin Penal të vitit 2003,²² ku në nenin 106 në mënyrë parimore përcaktohej se: *“Veprat penale për të cilat personi juridik mund të jetë penalisht përgjegjës, përgjegjësia penale e personit juridik, sanksionet penale të cilat mund të zbatohen ndaj personit juridik dhe dispozitat e posaçme që e rregullojnë procedurën penale të zbatueshme ndaj personit juridik parashihen veçantë me ligj”*.

Në nivel të njohjes vetëm formale, përgjegjësia penale e personave juridikë është përcaktuar edhe në Kodin Penal të vitit 2012²³.

Rregullimi i plotë i këtij instituti në Kosovë është bërë me miratimin e ligjit 04/L-030 për përgjegjësinë e personave juridikë për vepra penale (tutje ligji 04/L-030),²⁴ duke zbatuar kështu edhe dispozitat parimore të Kodit penal, që parashikonin rregullimin e këtij instituti.

Me hyrjen në fuqi të ligjit 04/L-030 është abroguar edhe Ligji mbi deliktet ekonomike (1986)²⁵, i cili deri në këtë kohë ka normuar fushën e përgjegjësisë së personave juridikë.

Ligji 04/L-030 rregullon përgjegjësinë e personave juridikë për vepra penale, përcakton sanksionet penale që mund të shqiptohen, si dhe përmban dispozitat e posaçme mbi procedurën penale që mund të zbatohet ndaj tyre (neni 1). Në vazhdim do të provojmë të prezantojmë disa nga aspektet themelore të përgjegjësisë penale për personat juridikë në Kosovë, në veçanti afirmimet në ligjin 04/L-030 dhe problematikat kryesore që konsiderojmë se do të përbejnë sfidë për sistemin e drejtësisë në Kosovë me rastin e gjyqimit të personave juridikë.

Në ligj jepet përkufizimi se **“person përgjegjës”** është: *“personi fizik që në kuadër të personit juridik ka besimin për kryerjen e detyrave të caktuara, ose autorizimin për të vepruar në emër të personit juridik si dhe ekziston*

²² Ky kod i shpallur me Rregulloren e UNMIK-ut nr.2003/25, ka hyrë në fuqi me 6 prill të vitit 2004.

²³ Kodi Penal i Republikës së Kosovës, i cili ka hyrë në fuqi me 1 janar 2013. *Gazeta Zyrtare e Republikës së Kosovës* /Nr.19/13 Korrik 2012.

²⁴ Ligji 04/L-030 për përgjegjësinë e personave juridikë për vepra penale është miratuar me dt.31.08.2011 dhe ka hyrë në fuqi me dt.01.01.2013. Autori i këtij punimi ka qenë anëtar i Komisionit të Ministrisë së Drejtësisë për hartimin e draftit të parë të këtij ligji. Duhet theksuar se në procedurën e mëtejshme në komisionet e Kuvendit të Kosovës, me tepër ka dominuar një debat mbi nevojën e plotësimit të standardeve të BE-së nga kjo fushë, dhe kështu nuk janë përfshirë shume propozime të ekspertëve për nxjerrjen e një ligji funksional. Kjo ka bërë që të miratohet një ligj me mangësi dhe disa dispozita jo të qarta, që konsiderojmë se do ta sfidojë sistemin e drejtësisë penale në Kosovë. Në anën tjetër, kjo edhe provon kritikën mbi legjislativën penal të vendeve të Ballkanit, se shumë ligje në këto vende janë miratuar sa për të plotësuar disa kritere në raport me BE-në, pa marrë në konsideratë aq sa duhet aspektin funksional të tyre dhe rrethanat ku duhet të zbatohen.

²⁵ “Gazeta Zyrtare” e ish-Jugosllavisë, nr. 10/86.

bazueshmëria e lartë se është i autorizuar të veproj në emër të personit juridik”(neni 2, *parag.1, nënparag.1.1*). Një përcaktim i tillë për personin përgjegjës është mjaft i plotë, sidomos në lidhje me pjesën “...ekziston bazueshmëria e lartë...” që jep mundësi që gjykata të aplikoj përgjegjësinë penale kundrejt personit juridik vetëm kur provohet se përveç autorizimit ka edhe një bazueshmëri se personi përgjegjës ka përfaqësuar “*interesat*” e personit juridik, ka shprehur vullnetin e tij, dhe jo vetëm pse thjesht ka qenë punonjës i personit juridik..

Derisa përgjegjësia penale e personit juridik derivon nga vepra penale e personit fizik, atëherë një nga kushtet për të konceptuar këtë përgjegjësi, është identifikimi i personave fizikë që mund të veprojnë në emër të personit juridikë, dhe në cilat kushte vepra penale e kryer nga ata mund të jetë bazë e përgjegjësisë penale edhe për personin juridik.

Varësisht nga modelet që ndjekin legjislacionet e vendeve të ndryshme, baza e përgjegjësisë së personit juridik në raport me veprën e personave fizikë, përcaktohet në disa mënyra, siç mund të jenë : përcaktimi në mënyrë shprehimore i personave që janë në strukturën e personit juridik, të cilët mund të kryejnë vepra penale në emër të tij; duke identifikuar përgjegjësinë e personit juridik vetëm me veprimet e organeve të larta të tij dhe duke u bazuar në sistemin joadekuat të organizimit dhe mungesën e masave për parandalimin e veprave penale (*Compliance programe*);²⁶ose duke mos specifikuar subjektet që sipas pozitës hierarkike në personin juridik, mund të kryejnë vepër penale në emër të tij, por duke përcaktuar në mënyrë të përgjithshme se përgjegjësia penale e personit juridik derivon nga vepra penale e personit fizik (përgjegjës) pavarësisht pozicionit në strukturën e personit juridik, por që ka autorizim për të vepruar në emër të tij dhe me veprën e kryer i ka sjell edhe dobi personit juridik. Ky model aplikohet edhe në Kosovë²⁷

Pra, përgjegjësia penale e personit juridik, mund të lind vetëm nga veprat penale që kryhen nga personat fizikë që kanë cilësi të caktuara²⁸ dhe mund të provohet se kanë vepruar në emër dhe dobi të personit juridik,²⁹ në secilin

²⁶ Pieth, M. & Ivory, R., *Emergence and Convergence: Corporate Criminal Liability Principles in Overview – Corporate Criminal Liability*, Ius Gentium: *Comparative Perspectives on Law and Justice* 9, Basel, 2011, fq.22 dhe vazhdim.

²⁷ Këtë model e ka ndjekur edhe ligjvënësi në Kosovë, ku në nenin 5, *parag.1* të ligjit 04/L-030, që përcakton bazën e përgjegjësisë penale për personin juridik, nuk specifikon pozitën hierarkike të personave fizikë që mund të kryejnë vepër penale në emër të personit juridik. Në këtë cilësi janë ato subjekte që janë persona përgjegjës, që mund të veprojnë në emër të personit juridik dhe me veprën penale i sjellin dobi këtij të fundit ose në emër të tij shkaktojnë dëme.

²⁸ Për përcaktimin e personave fizikë që mund të kryejnë vepër penale në emër të personit juridik, sipas legjislacionit të Kosovës, duhet referuar nenit 2 të Ligjit 04/L-030 mbi përkufizimin e nocionit “*person përgjegjës*”.

²⁹ Shih Bozheku, E., Elezi, I.: cit., fq.22 dhe vazhdim.

rast konkret të procedimit penal kundrejt personit juridik. I takon prokurorisë që të provojë këtë raport të personit fizik me personin juridik, duke u bazuar në pozicionin formal që personi fizik ka pasur në bazë të aktit të punësimit (kontratës apo marrëveshjes për punësim) apo akteve të tjera të dhënies së autorizimeve ligjore për të përfaqësuar personin juridik. Pastaj aspekti i dytë, konsiston në të provuarit nëse vepra penale ka qenë edhe vullnet (qëllim) i personit juridik, ose të paktën se personi juridik nuk ka ndërmarrë masa për parandalimin e një veprë të tillë (aspekti subjektiv i përgjegjesisë penale të personit juridik).

Sa i përket definimit të nocionit të personit juridik, ligji përmban vetëm një përcaktim të përgjithshëm, se person juridik cilësohet subjekti juridik i vendit ose i huaj, i cili sipas legjislacionit në fuqi konsiderohet si person juridik (Neni 2, *parag.1, nënparag.1.2*). I njëjti përkufizim është edhe në Kodin Penal të Kosovës (2012).

Nga kjo del se edhe ligjvënësi kosovar i është shmangur përcaktimit definitiv të nocionit “*person juridik*” në kuptim të aplikimit të përgjegjesisë së tij për vepra penale, duke lënë këtë si detyrë për doktrinën dhe praktikën gjyqësore që përmes interpretimit të legjislacionit të Kosovës në përgjithësi, të përcaktojnë se cilët janë subjektet e së drejtës që konsiderohen persona juridikë. Një definim me i plotë sa i përket legjislacionit të Kosovës është në Ligjin Nr.02/L-123 për Shoqëritë Tregtare ku thuhet se: “*Person Juridik*” është shprehje e përgjithshme që nënkupton një shoqëri, duke përfshirë shoqërinë tregtare, që ka një identitet juridik të veçantë dhe të ndarë nga ai i anëtarëve ose aksionarëve të saj.”³⁰ Me qëllim të identifikimit të personave juridikë ndaj të cilëve mund të aplikohet përgjegjësia penale, ka rëndësi të posaçme edhe dallimi ndërmjet personave juridikë publik dhe atyre privat. Kjo për faktin se jo ndaj të gjithë personave juridikë mund të aplikohen sanksionet penale për veprat e kryera në emër dhe dobi të tyre, siç mund të jenë p.sh.: Personat juridikë me interes publik. Një dallim të tillë ligji 04/L-030 e bën në nenin 4, *parag.3*. ku parashihet se: “*Republika e Kosovës, organet e administratës shtetërore dhe të vetëqeverisjes lokale dhe organizatat e huaja qeveritare që veprojnë në Republikën e Kosovës nuk mund të jenë përgjegjëse për veprë penale, por personi përgjegjës mban përgjegjësi penale*”. Ky përcaktim njëherit shpreh edhe orientimin se ligji 04/

³⁰ Ligji Nr.02/L-123 për shoqëritë tregtare, si person juridik i cilëson: shoqëritë me përgjegjësi të kufizuar dhe shoqëritë aksionare, ndërsa ndërmarrjet individuale, shoqëritë kolektive dhe shoqëritë komandite, nuk e kanë statusin e personit juridik. Përgjithësisht, për personin juridik nuk ka një përkufizim përfundimtar të nocionit të tij, duke e cilësuar si shoqatë e njerëzve ose fond me qëllim të veçantë (p.sh. fondacion), që sipas ligjit ka personalitet juridik. Ai ndryshon nga shoqatat e tjera të njerëzve me atë që posedon personalitet juridik dhe mund të paraqitet para gjykatave si paditës ose i paditur (“*Parteifähigkeit*” - kapacitet për të qenë palë në gjykatë). (<http://www.eurofound.europa.eu/emire/GERMANY/LEGALPERSON-DE.htm>, (15.12.2014)).

L-030 ka si qëllim themelor disiplinimin e personave juridikë privat.

Në lidhje me veprat penale për të cilat personi juridik mund të përgjigjet penalisht, ligjvënësi kosovar është përcaktuar për një zgjidhje me pak të kufizuar, duke parashikuar mundësinë që personi juridik mund të përgjigjet për vepra penale nga pjesa e posaçme e Kodit Penal të Kosovës dhe për vepra të tjera, kurdo që janë plotësuar kushtet për përgjegjësinë e personit juridik (neni 3, *parag.2*), duke akceptuar kështu modelin e “*all-crimes approach*”, siç është rasti edhe me legjislacionin e Holandës³¹, Kroacisë³², etj. Jemi të mendimit se një zgjidhje e tillë me e gjerë, duke u kufizuar vetëm në kushtin që vepra penale t’i përshtatet natyrës së personit juridik dhe të plotësohen kushtet për përgjegjësi penale është praktikisht me e drejtë, se sa listimi i veprave penale për të cilat personi juridik mund të mbahet përgjegjës (*list-based approach*), siç është rasti me legjislacionin italian,³³ spanjoll,³⁴ estonez,³⁵ etj., që në mënyrë taksative përcaktojnë veprat penale për të cilat mund të përgjigjet personi juridik. Përparësia e modelit të parë argumentohet edhe me faktin se kriter themelor për përgjegjësinë e personit juridik është të provuarit se a ka përfituar personi juridik nga vepra penale që është kryer në emër të tij dhe a ka faj (gjithmonë kemi parasysh konceptimin normativ të fajësisë).

Vlefshmëria territoriale e ligjit 04/L-030 është përcaktuar në nenin 4 të tij, ku parashihet se ky ligj aplikohet ndaj të gjithë personave juridikë (të vendit dhe të huaj) që janë përgjegjës për vepër penale të kryer në territorin e Republikës së Kosovës, duke afirmuar kështu parimin e territorialitetit. Gjithashtu ky ligj aplikohet edhe ndaj personit juridik të huaj i cili është përgjegjës për vepër penale të kryer jashtë shtetit në dëm të Republikës së Kosovës, shtetasit të saj apo personit juridik të vendit (Parimi real-mbrojtës), si dhe ndaj personit juridik të vendit (vendor) i cili është përgjegjës për vepër penale të kryer jashtë territorit (Parimi i personalitetit aktiv). Ligjvënësi kosovar parasheh përjashtimin e përgjegjësisë penale për personin juridik, për veprën penale e cila është kryer gjatë ushtrimit të autorizimeve që atij i janë besuar me ligj (neni 4, *parag.4*).

³¹ Shih Dutch Penal Code (*Wetboek van Strafrecht*) (DPC), 1976, neni 51.

³² Shih Act on the Responsibility of Legal Persons for the Criminal Offences, *Croatia, Official Gazette no. 151/2003*, neni 2.

³³ Pas miratimit të ligjit 231/2011 mbi përgjegjësinë administrative të personave juridikë për vepra penale, ligjvënësi italian me reformat e vitit 2002, 2003, 2005, 2006 dhe 2007 ka përfshirë përmes ligjeve të posaçme edhe disa forma të reja të veprave penale për të cilat personi juridik mund të jetë përgjegjës, si : terrorizmi dhe skllavëria, abuzimi i tregut, mbajtja e gjerave të vjedhura dhe pastrimi i parave, etj. Me shumë shih De Maglie, C.: *Societas Delinquere Potest? The Italian Solution*, Ed.by Pieth, M. & Ivory, R. – *Corporate Criminal Liability, Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice 9*, Basel, 2011, fq.260 dhe vazhdim.

³⁴ Për një njohje me të thelluar mbi përgjegjësinë penale të personave juridikë në sistemin spanjoll, në veçanti shih De La Questa, J.L.: *Criminal Responsibility of Legal Persons in Spanish Law, International Review of Penal Law, AIDP/IAPL*, 84,1/2, 2013, fq.143-179.

³⁵ Ginter, J.: *Criminal Liability of Legal Persons in Estonia, Juridica International, XVI/2009*, fq.151.

3.1 Baza dhe kufiri i përgjegjësisë penale për personat juridikë sipas ligjit 04/L-030

Baza dhe kufiri i përgjegjësisë penale për personat juridikë në Kosovë është përcaktuar në nenin 5 të ligjit 04/L-030, që përmban dispozitat fundamentale mbi këtë disiplinë por njëherit është edhe pjesa më e diskutueshme dhe problematike e ligjit në fjalë.

Përgjegjësia penale e personit juridik buron nga vepra penale e kryer nga personi fizik i cili ka vepruar në emër dhe dobi të tij. Kështu në nenin 5, *parag.1* përcaktohet se: *“Personi juridik është përgjegjës për veprën penale të personit përgjegjës i cili duke vepruar në emër të personit juridik në kuadër të autorizimeve ka kryer veprën penale me qëllim që për atë personi juridik të realizoj ndonjë dobi ose ka shkaktuar dëme. Përgjegjësia e personit juridik ekziston edhe atëherë kur veprimi i atij personi juridik ka qenë në kundërshtim me politikën afariste apo urdhrat e personit juridik.”*

Përcaktimi se vepra penale duhet të kryhet përveç *“në emër”* por edhe *“në kuadër të autorizimeve”*, është një formulim i drejtë i ligjvënësit që nënkupton se për një përgjegjësi penale kundrejt personit juridik nuk mjafton që vepra penale të jetë kryer nga personi përgjegjës vetëm duke e përfaqësuar personin juridik (*në emër*) por duhet të ketë vepruar edhe në kuadër të autorizimeve të dhëna nga vetë personi juridik. Ndërsa pjesa tjetër *“...me qëllim që për atë personi juridik të realizoj ndonjë dobi...”* mund të paraqesë problem me rastin e interpretimit në praktikë, sepse parasheh një dashje specifike të personit përgjegjës, çka është e vështirë të provohet në praktikë. Në këtë pikë gjykatat në Kosovë duhet të jenë të kujdesshme në interpretimin e kësaj pjese të dispozitës në fjalë, sepse qëllimi i një personi përgjegjës nuk përputhet gjithmonë me qëllimin e vetë personit juridik (madje nuk mund të ketë një identifikim të tillë).³⁶ Prandaj gjykata duhet që pavarësisht nga dashje e personit përgjegjës të provoj nëse personi juridik e ka dashur ose lejuar veprën e tillë përmes sjelljes së tij dhe politikës që ka zbatuar.

Siç është e njohur në të drejtën penale, parimi i përgjegjësisë penale personale paraqet një nga parimet themelore të saj, që nënkupton se çdo individ përgjigjet vetëm për pasojat, përkatësisht faktet (që me ligj përcaktohen si veprën penale) që ai personalisht i ka shkaktuar me veprimin ose mosveprimin e tij (aspekti

³⁶ Më shumë mbi aspektin subjektiv të përgjegjësisë së personit juridik në raport me interesin apo dashjen e personit fizik, dhe argumentimin se për një fajësi të personit juridik, duhet të përputhet interesi i tij me atë të personit fizik, shih Lattanzi, G.: *Reati e reponsabilità degli enti*, Milano, 2005.

objektiv)³⁷ dhe janë rezultat i dashjes ose pakujdesisë së tij (aspekti subjektiv)³⁸. Sipas këtij parimi, një person nuk mund të përgjigjet për veprën penale të kryer nga personi tjetër, por vetëm për veprën që ai e ka kryer personalisht dhe me fajin e tij.

Bazuar në postulatet e këtij parimi, disa nga teoricienët kanë insistuar se përgjegjësia penale e personit juridik nuk është e mundur, sepse do të nënkuptonte që ky i fundit të fajësohet për një vepër penale që është kryer nga një person tjetër (personi fizik).³⁹ Këtë parim si pengesë për pranimin e përgjegjësive penale të personave juridikë e kemi trajtuar edhe me herët kur kemi bërë fjalë për hezitimet e disa vendeve që të pranojnë këtë përgjegjësi, siç është rasti me Italinë ku ligjvënësi i është shmangur nocionit të përgjegjësive penale për të respektuar nenin 27 të Kushtetutës italiane ku stimulohet pikërisht parimi i përgjegjësive penale personale,⁴⁰ i cili në planin doktrinar është tejkaluar përmes konceptimit normativ të përgjegjësive penale të personit juridik, dhe kjo duhet të përbej bazën e çdo interpretimi nga praktika gjyqësore.

Përcaktimi i fajësisë së personave juridikë, përveç në dispozitat e ligjit që rregullon këtë institut, bazohet edhe në parimet dhe rregullat e parashikuara në kodin penal dhe kodin e procedurës penale, për aq sa mund të përshtatën me natyrën e personit juridik. Në këtë frymë edhe ligji i Kosovës 04/L-030 për përgjegjësinë e personave juridikë për vepra penale, në nenin 3 parag.1 parasheh se: “ *Në qoftë se me këtë ligj nuk është paraparë ndryshe, ndaj personave juridikë aplikohen dispozitat e Kodit Penal të Kosovës dhe të Kodit të Procedurës Penale të Kosovës*”. Prandaj kërkohet një interpretim koherent i dispozitave në kuadër të legjislacionit penal pozitiv në tërësi, përmes një studimi me të thelluar për të sqaruar kriteret që e përbejnë bazën e përgjegjësive penale për personin juridik. Ndryshe, edhe nga aspekti praktik mund të jetë problematike arsyetimi i vendimeve gjyqësore kundrejt personave juridikë si përgjegjës për vepra penale të kryera në emër dhe dobi të tyre.

Në harmoni me këtë, për të konsideruar një person juridik si të fajshëm, duhet

³⁷ Nga aspekti objektiv, vepra penale është personale e individit kur ekziston lidhja shkakore midis veprimit ose mosveprimit të tij dhe pasojës, në të kundërtën personi nuk mund të jetë penalisht përgjegjës. KPK në nenin 20 përcakton se: “*Personi nuk është penalisht përgjegjës kur midis veprimit ose mosveprimit të tij dhe pasojës mungon lidhja shkakore*”.

³⁸ Nga aspekti subjektiv, vepra penale është personale e individit kur ai është mendërisht i aftë (ose ka aftësi të zvogëluar mendore por ekziston një nivel i aftësisë) dhe veprën e ka kryer me faj (dashje ose pakujdesi). Pra, nga ky aspekt parimi personal identifikohet me vetë konceptin e përgjegjësive penale.

³⁹ Me shumë mbi këtë parim në raport me përgjegjësinë penale të personit juridik shih edhe: Bozheku, E., Elezi, I.: cit. fq 40 dhe vazhdim.

⁴⁰ Për një njohje më të thellë të këtij parimi në të drejtën pozitive italiane shih Ramacci, F. cit. fq. 107 dhe vazhdim.

që vepra penale e kryer në emër dhe dobi të tij, të provohet nga ana objektive dhe subjektive.

Derisa si kushte themelore të përgjegjësive së personit juridik janë se vepra duhet të jetë kryer “në emër” dhe “në dobi” të tij, në planin praktik për të provuar fajësinë e personit juridik, detyra themelore e gjykatës është interpretimi i drejtë i këtyre dy kushteve (aspekti objektiv i përgjegjësive penale të personit juridik). E para, që vepra penale të jetë kryer “në emër” të personit juridik nuk mjafton vetëm të provuarit se një person fizik nga struktura e personit juridik ka kryer veprën penale, por duhet të provohet se në rastin konkret ka vepruar në emër të tij dhe ka pasur autorizim për një veprim të tillë. Në të kundërtën personi juridik nuk mund të shpallet fajtor. Aspekti i dytë, duhet të provohet nëse personi juridik ka pasur dobi përkatësisht interes ekskluziv nga vepra e tillë. Dobia e personit juridik mund të jetë e drejtpërdrejtë dhe indirekte.⁴¹ Përveç kriterëve të tjera, këto dy kushte duhet të provohen në mënyrë komulative që të sajohet përgjegjësia penale e personit juridik. Bazë tjetër e fajësisë së personit juridik sipas ligjit 04/L-030 është edhe shkaktimi i dëmit.⁴² Personi juridik mund të shpallet i fajshëm nëse provohet se dëmi është rezultat i ndonjë interesi të personit juridik ose nuk i është përmbajtur standardeve të nevojshme gjatë ushtrimit të veprimtarisë.

P.sh.: Mund të shpallet fajtorë një ndërmarrje ndërtimore nëse dëmi ka ardhur si pasojë e mosndërmarrjes së masave mbrojtëse, dhe arsyetimi i përgjegjësive penale bazohet në këtë interes që ndërmarrja ka përfituar duke mos shpenzuar në blerjen e pajisjeve për siguri në punë. Gjithashtu një ndërmarrje e tillë mund të shpallet fajtorë nëse nuk ka aplikuar masat mbrojtëse në pajtim me standardët që kërkohen për siguri gjatë ushtrimit të veprimtarisë së saj, dhe si pasojë e kësaj është shkaktuar dëmi.

Pra në të dy këto raste dëmi i shkaktuar ka lidhje me sjelljen e personit juridik dhe identifikohet me interesin dhe përgjegjësinë e tij për faktet që ka mundur

⁴¹ Dobia e drejtpërdrejt e personit juridik nga kryerja e veprës penale mund të jetë në rastet kur organet drejtuese të personit juridik favorizojnë kryerjen e veprave penale nga personat fizikë me qëllim të përfitimit në mënyrë të kundërligjshme, p.sh.: nxisin veprimet korruptive të përfaqësuesve me qëllim të fitimit të tenderëve publik, etj. Ndërsa si përfitim indirekt personi juridik mund të ketë në rastet kur nuk investon në masat e nevojshme për parandalimin e veprave penale me qëllim që të kursej buxheti e tij, p.sh.: një ndërmarrje ndërtimore nuk investon në masat e sigurisë që të mos shpenzoj dhe për pasojë shkaktin dëme, ose një kompani për prodhimin e produkteve ushqimore nuk investon në pajisjet teknologjike që kërkohen sipas standardeve dhe me këtë rrezikon jetën dhe shëndetin e njerëzve, etj.

⁴² Kryerja e veprave (shkaktimi i dëmit) si pasojë e neglizhencës së personit mund të jetë ndotja e ambientit ose shkaktimi i dëmit tjetër nga një ndërmarrje ndërtimi që i ka blerë të gjitha pajisjet sipas standardeve për evitimin e ndotjes apo pasojave të tjera në punë por ato nuk i vë në funksion ose nuk i mbikëqyrë dhe për këtë neglizhencë shkaktohet pasoja e dëmshme. Pra, shkaktimi i dëmit duhet të jetë rezultat i një interesi të personit juridik ose i neglizhencës së tij që të veproj në harmoni me obligimet ligjore.

t'i parashoh. Andaj aplikimi i përgjegjesisë penale për këto raste është në pajtim me frymën e ligjit 04/L-030 (*ratio legis*) dhe parimin e fajësisë që një subjekt përgjigjet për faktet që ka mundur t'i parashoh. Në anën tjetër nëse nuk mund të provohet një lidhje e tillë e personit juridik me dëmin e shkaktuar nuk mund të ketë përgjegjësi penale. P.sh.: nuk mund të ketë përgjegjësi penale një ndërmarrje ndërtimore nëse arrin të provoj se ka ndërmarrë të gjitha masat mbrojtëse në pajtim me standardet e kërkuara, por dëmi i shkaktuar gjatë ushtrimit të veprimtarisë ose në lidhje me të është pasojë e "*vis major*".

Në pajtim me këtë, shkaktimi i dëmit si bazë e përgjegjesisë penale ka kuptim vetëm nëse provohet se ka lidhje me një interes ose neglizhencë të personit juridik në raport me detyrimet ligjore të tij.

Kështu për të provuar veprën penale edhe nga aspekti subjektiv, fajësia e personit juridik duhet të bazohet në mënyrën e organizimit të brendshëm të tij, ekzistimit dhe zbatimit të një modeli për parandalimin e veprave penale ose jo, apo edhe ndonjë akti tjetër për këtë qëllim.

Në praktikë veprat penale që kryhen në emër dhe dobi të personit juridik në shumë raste janë pasojë e drejtpërdrejt e një organizimi të dobët të personit juridik për të evituar veprat e tilla.⁴³ Mbi këtë bazë edhe arsyetohet fajësia e personit juridik dhe ndëshkimi i tij nëse provohet se vepra penale e caktuar është pasojë e organizimit të dobët të personit juridik për të shmangur atë,⁴⁴ derisa edhe vetë personi juridik nuk mund të provoj të kundërtën në procedurë penale.

Në këtë mënyrë përmes konceptimit normativ, arsyetohet fajësia e personit juridik si dashje dhe pakujdesi. Dashja ekziston kur vepra shpreh vullnetin e personit juridik (p.sh.: veprimet korruptive të nxituara nga vetë personi juridik), ndërsa vepra konsiderohet se është kryer nga pakujdesia në rastet kur e njëjta ka ardhur si pasojë e një organizimi të dobët dhe të pamjaftueshëm të personit juridik për të evituar veprën e tillë (*culpa in vigilando*)⁴⁵ dhe kjo duhet të jetë baza e fajësimit të personave juridikë për vepra penale edhe sipas dispozitave të ligjit 04/L-030.

⁴³ Shih. Manna, A.: La responsabilità amministrativa delle persone-il punto vista del penalista, *Cassazione penale* 2003, fq.1101.

⁴⁴ Manduchi, C.: *cit.*, fq.2

⁴⁵ Shih Bozheku, E.: Kriteret për përgjegjësinë penale të personave juridikë nën profilin subjektiv, *Avokatia*, 2012, fq.37 dhe vazhdim.

Autonomia e përgjegjësisë penale të personit juridik në Kosovë (në kuptimin e një përgjegjësie penale paralele⁴⁶ në raport me atë të personit fizik) shprehet në nenin 5, parag.2, ku parashihet se personi juridik është përgjegjës për veprë penale edhe nëse personi përgjegjës që ka kryer veprën penale nuk është dënuar për atë veprë.⁴⁷

Mirëpo, në kontradiktë të thellë me përcaktimin paraprak është dispozita tjetër (*parag.3*) ku parashihet se përgjegjësia e personit juridik bazohet në fajësinë e personit përgjegjës. Gjithashtu ligji përcakton se elementët subjektive të veprës penale të cilat ekzistojnë vetëm të personi përgjegjës do të çmohen në raport me personin juridik (*parag.4*).

Ky përcaktim i ligjvënësit në Kosovë, krijon paqartësi dhe bie në kundërshtim me parimin themelor mbi përgjegjësinë penale të personit juridikë, sepse fajësia e tij kuptohet dhe afirmohet vetëm në aspektin normativ (që konsiderohet edhe “çelësi” i pranimit të përgjegjësisë penale për personin juridik), dhe nuk mund të kushtëzohet me dashjen apo pakujdesinë e personit fizik, sipas kriterit psikologjik të fajësisë (koncepti tradicional).⁴⁸ Kjo zgjidhje kontradiktore e ligjit 04/L-030, e vështirëson provimin e fajësisë së personit juridik, sidomos në raste kur personi përgjegjës nuk ndëshkohet, sepse me fajësinë e tij ligjvënësi e ka lidhur edhe përgjegjësinë penale të personit juridik. Në anën tjetër, kjo e vë edhe personin juridik në pozitë të pafavorshme para gjykatës në rastet e tjera, kur duhet të ndëshkohet personi fizik, që sipas zgjidhjes së dhënë nënkupton fajësinë automatike të personit juridik për arsye të thjeshtë se vepra penale është kryer në emër të tij, pavarësisht qëndrimit apo raportit të personit juridik me veprën e tillë, duke i pamundësuar që të provoj pafajësinë.⁴⁹

Nga dispozitat e ligjit 04/L-030, del se problematika themelore e tij është përcaktimi jo i qartë i bazës së përgjegjësisë penale për personin juridik. Në këtë drejtim problem fundamental e shohim mungesën e përcaktimit kriterive të qarta formale, përmes parashikimit të një modeli organizues dhe te kontrollit efektiv (*compliance program*) për personin juridik, si kriter kryesor i provimit të fajësisë apo pafajësisë së personit juridik. Kjo do të ishte zgjidhje adekuate

⁴⁶ Kambovski, V.: E drejta penale, (*Pjesa e Përgjithshme*), Shkup, 2010;

⁴⁷ Në praktikë mund të paraqiten situata kur për arsye të ndryshme personi përgjegjës nuk mund të ndëshkohet për veprën penale të kryer në emër dhe dobi të personit , si p.sh kur pas kryerjes së veprës penale e humb aftësinë për të qenë i përgjegjshëm, arratiset, vdes, etj. Në situata të tilla përgjegjësia penale e personit juridik nuk mund të përjashtohet , andaj edhe përcaktimi i ligjvënësit në këtë rast është i drejtë.

⁴⁸ Për një analizë edhe me të thellë mbi këtë aspekt shih edhe: Bozheku, E., Elezi, I. cit. fq. 296 dhe vazhdim, Bozheku, E.: Fajësia – disa aspekte teorike, metodologjike, funksionale dhe praktike të elementit të dytë të veprës penale, E Drejta/Law, Prishtinë, n.2/2010; Ramacci,F.: Corso di diritto penale, II ed., Torino, 2011; etj.

⁴⁹ Puka, A.: Considerazioni sulla responsabilità degli enti in Kosovo, Riv. *Collona Roma, Sapienza*, 2015, fq.137.

në pajtim me parimin e konceptimit normativ të fajësisë dhe do të ishte në harmoni me qëllimin e ndëshkimit të personave juridikë për vepra penale.

Ekzistimi i një kulture organizimi (që në sistemin anglosakson është njohur me termin “*corporate culture*”) si sistem i vlerave, mënyrë e organizimit dhe kontrollit, mbi bazën e të cilave duhet të ushtroj veprimtarinë e tij personi juridik, në vazhdimësi ka qenë temë e diskutimit në doktrinën botërore në raport me aplikimin e përgjegjësisë penale.⁵⁰ Mundësia e jetësimit të një “*corporate culture*” të personat juridikë është kuptuar edhe si shmangie e presionit që drejtuesit e personit juridik mund të bëjnë ndaj punonjësve të nivelit me të ulët me qëllim që këta të fundit të realizojnë edhe veprime të kundërligjshme për ti sjelle dobi personit juridik.⁵¹ Por në këtë drejtim gjithmonë duhet të jemi të kujdesshëm sepse rregullat e përgjithshme të organizimit (*corporate culture*⁵²) që mund të ketë një person juridik, nuk mund të jenë zëvendësim i një “modeli organizimi dhe kontrolli efektiv” (Compliance programe) që dedikohet ekskluzivisht për parandalimin e veprave penale.

Në këtë drejtim, mungesa e kriterëve ligjore për provimin e pafajësisë nga personi juridik, që do të detyronte ata që të miratojnë një “*compliance program*” për këtë qëllim (në pajtim me ligjin), është edhe mangësia kryesore e ligjit 04L-030 dhe e ligjeve të miratuara në shumë vende mbi përgjegjësinë e personave juridikë për vepra penale, me përjashtim të disa vendeve, si p.sh. Italia, ku ligji⁵³ përcakton në mënyrë taksative se personi juridik nuk do të përgjigjet për veprën penale nëse mund të provojë para gjykatës pafajësinë e tij në bazë të kriterëve të ligjit.

⁵⁰ Ibidem.

⁵¹ Henning, P.J.: Corporate criminal liability and the potential for rehabilitation, *Wayne State University Law School, Legal Studies Paper Series no.09-21, 2009*, fq.15

⁵² Një “corporate culture” të personat juridikë në kuptim të parandalimit të veprave penale mund të funksionoj dhe të jetë bazë për evitimin e fajësisë, vetëm nëse personi juridik ka një model organizimi dhe kontrolli efektiv (*compliance program*) të dedikuar për këtë qëllim, që në mënyrë taksative përcakton masat që ndërmer në vazhdimësi për të parandaluar punonjësit e tij nga kryerja e veprave penale, si dhe të ketë një organ kontrolli mbi efektshmërinë e këtyre masave. Një model i tillë duhet që të jetë i zbatueshëm dhe të mund të provohet si i mjaftueshëm për parandalimin e veprave penale, në mënyrë që personi juridik të mund të provojë pafajësinë e tij në gjykatë, ose të paktën të ketë zbutje të dënimit. Në rast të procedimit penal, nga personi juridik që pretendon pafajësinë kërkohet që të provoj se ka marrë masa adekuate që vepra penale të mos ndodh, dhe se ajo është kryer me fajin e personit përgjegjës duke mos zbatuar vendimet dhe rregullat e personit juridik. Nuk mund të jetë bazë e mjaftueshme për evitimin e përgjegjësisë penale, një “*corporate culture*” e përgjithësuar e personit juridik, i cili me akte të caktuara përcakton rregulla të përgjithshme për sjelljen e punonjësve të tij.

⁵³ Ligji italian nr. 231/2001 mbi përgjegjësinë administrative të personave juridikë për vepra penale. Për një njohje me të thellë të modelit Italian, shih Fiorella, A. & Lancellotti, G.: La responsabilità dell’impresa per i fatti da reato, *Torino, 2004*; Vinciguerra, S. & Gastaldo, C.M. & Rossi, A.: La responsabilità dell’ente per il reato commesso in suo interesse, *Padova, 2004.*; Manduchi, C.: The introduction of corporate “criminal” liability in Italy, *Diritto&Diritti* (<http://www.diritto.it>) 2010; Lattanzi, G: Reati e responsabilità degli enti, *Milano, 2005.*;etj.

Në përgjithësi ligjet mbi përgjegjësinë e personave juridikë për vepra penale, parashohin mundësinë që gjykata të bëjë zbutjen e dënimeve kur provohet se personi juridik ka pasur një “compliance program” në kohën e kryerjes së veprës penale,⁵⁴ apo duke u bazuar në vetë raportimin e shkeljes ose pranimin e fajësisë⁵⁵, si tregues se ka “vullnetin” që në të ardhmen të mos veprojë në kundërshtim me normat që janë në fuqi, dhe të shmanget nga veprimtaria e kundërligjshme e subjekteve që e përfaqësojnë. Edhe në sistemin italian, ekzistimi dhe efikasiteti i një modeli organizimi dhe organi mbikëqyrës mundëson evitimin e përgjegjësisë për vepra penale ose të paktën një reduktim i sanksionit.⁵⁶

Ngjashëm me modelin italian, edhe ligjvënësi i Kosovës me rastin e ndryshimit dhe plotësimit të ligjit duhet të parashohë kritere formale mbi të cilat personi juridik mund të provojë se është i pafajshëm për veprën penale që është kryer në emër dhe dobi të tij, nëse arrin të provojë se ka ndërmarrë të gjitha masat që vepra penale e tillë të mos ndodhë dhe se në asnjë mënyrë nuk ka kontribuar (në mënyrë aktive ose pasive) që ajo vepër të kryhet.⁵⁷ Si pjesë përbërëse të një “compliance program” të personit juridik në Kosovë do të duhej të jenë: a) Modeli (Programi) i organizimit, *ku të paktën, duhet të përcaktohet saktë mënyra e funksionimit të personit juridik, mënyra e marrjes së vendimeve dhe masat që aplikohen për parandalimin e veprave penale*, dhe b) Organi mbikëqyrës (i kontrollit), *i cili duhet të ushtrojë kontroll të vazhdueshëm mbi subjektet e personit juridik që duhet të zbatojnë modelin dhe të kujdeset që ky model të ndryshohet dhe plotësohet në vazhdimësi, që të jetë efikas për parandalimin e veprave penale*.

Jemi të mendimit, se edhe me legjislacionin aktual të Kosovës, në rastet kur personi juridik arrin të provojë se ka ndërmarrë masa për parandalimin e veprës penale, se ka një kod ose rregullore të brendshme për këtë qëllim, kjo duhet të ketë për efekt mundësinë e përjashtimit të fajësisë ose zbutjes së dënimit, ose edhe efektin e shqiptimit të masave siguroese me të lehta kundrejt personit juridik. Kjo do të ishte edhe një mënyrë që do të minimizonte rrezikun e interpretimit jo të drejtë të dispozitave aktuale të nenit 5 të ligjit 04/L-030.

⁵⁴ Pieth, M., Ivory, R.: cit. fq.44.

⁵⁵ Nanda, V. P.: Corporate Criminal Liability in the United States: Is a New Approach Warranted?, *Ius Gentium*, cit. fq.71.

⁵⁶ Manduchi, C.: *cit.*, fq. 3

⁵⁷ Në lidhje me kriteret e një kontrolli të brendshëm për personat juridikë, detyrimin e tyre që të kenë një etikë dhe të miratojnë një “compliance program”, rëndësi të posaçme në kuadrin e dokumenteve ndërkombëtare ka edhe Udhëzuesi i Organizatës për Bashkëpunim Ekonomik dhe Zhvillim (OECD) me titull: “*Good Practice Guidance on Internal Controls, Ethics and Compliance*”.

3.2 Dënimet dhe sanksionet e tjera penalo-juridike ndaj personit juridik sipas ligjit 04/L- 030

Përveç problematikës së konceptimit të fajësisë për personat juridikë, teoricienët që kanë aderuar në teorinë e fiksionit (e mbështetur në parimin “*societas delinquere non potest*”) si pengesë për zbatimin e përgjegjësisë ndaj etniteteve juridike e kanë konsideruar edhe pamundësinë apo vështirësinë e aplikimit të sanksioneve penale ndaj tyre.

Një nga argumentet themelore të këtyre teoricienëve kundër përgjegjësisë penale për personin juridikë, është bazuar në pamundësinë që ndaj tyre të aplikohet dënimi me burgim (si sanksion tipik penal) dhe disa masa të tjera të natyrës penale, dhe përgjithësisht është konsideruar e vështirë përshtatja e masave penale për personat juridikë.⁵⁸ Një qëndrim i tillë mbahet edhe sot nga shtetet që nuk kanë pranuar institutin e përgjegjësisë penale për personat juridikë, dhe që kryesisht bazohen në ekonominë e kontrolluar nga shteti.⁵⁹

Mirëpo, sot me rregullimin e përgjegjësisë së personave juridikë për vepra penale nga shumica e legjislacioneve botërore, nuk paraqitet si problem sistemi i sanksioneve penale ndaj tyre, madje edhe sanksionet penale justifikohen si masa subsidiare në raport me sanksionet civile⁶⁰ që nuk kanë qenë të mjaftueshme për parandalimin e kriminalitetit të personave juridikë.

Varësisht nga modeli i konceptimit të përgjegjësisë së personave juridikë për të cilin janë përcaktuar vendet e ndryshme, mund të bëjmë një ndarje të sistemit të sanksioneve kundrejt personave juridikë në:

⁵⁸ Wagner, M.: Corporate Criminal Liability – National and International Responses, *International Society for the Reform of Criminal Law 13th International Conference Commercial and Financial Fraud: A Comparative Perspective Malta, 8-12 July 1999*, fq.2

⁵⁹ Shih Cheng Yang, V.: Developments in Criminal Law and Criminal Justice: Corporate Crime-State-Owned Enterprises in China, *Crim.L.F.14*, fq.1 dhe vazhdim. Derisa përgjegjësia penale e personave juridikë është imponuar nga fuqizimi i korporatave në sistemet kapitaliste, është e natyrshme që në vendet me ekonomi të kontrolluar nuk është aplikuar ky institut. Konsiderojmë se ky ka qenë edhe një nga faktorët pse vendet e ish bllokut socialist (Shqipëria, vendet e ish-Jugosllavisë, etj.) kanë heziturur një kohë të gjatë për të pranuar përgjegjësinë penale të personave juridikë.

⁶⁰ Neumann Vu, S.: Corporate Criminal Liability: Patchwork verdicts and the problem of locating a guilty agent, *Columbia Law Review (104 Colim.L.Rew.459) 2004*, fq.11

- *Sanksione të natyrës administrative* (p.sh. Gjermania, e cila nuk ka aderuar në modelin e përcaktimit të përgjegjësisë penale për personat juridikë, siç kanë vepruar pjesa më e madhe e shteteve evropiane, të cilat kanë pranuar modelin e vendeve të sistemit “*Common law*”⁶¹);
- *Sanksione gjysmë penale apo administrative-penale* (Italia);
- *Sanksione penale* (vendet që kanë pranuar përgjegjësinë penale të personave juridikë).

Si sanksione që mund të shqiptohen ndaj personit juridik në Kosovë sipas ligjit 04/L-030 janë: dënimet, dënimi me kusht dhe masat e sigurisë. Si dënime parashihen dënimi me gjobë dhe pushimi i personit juridik (neni 8).

Dënimi me gjobë është dënimi me i aplikueshëm kundrejt personave juridikë dhe më i përshtatshëm për të ndikuar në parandalimin e kriminalitetit të personave juridikë⁶² i cili parashihet si zëvendësim i dënimit me burgim që aplikohet ndaj personave fizikë për vepra penale të caktuara dhe ekuivalentohet me të. Sa për ilustrim p.sh: në nenin 9, (*parag.2, nënparag.2.1*) të ligjit 04/L-030 përcaktohet se: “*për veprat penale për të cilat është paraparë dënimi me burgim nga pesëmbëdhjetë (15) ditë deri në tri (3) vite, Gjykata mund të shqiptoj dënim me gjobë, nga një mijë (1.000) gjer në pesë mijë (5.000) Euro.* Një model i tillë i ekuivalentimit të dënimit me burgim në dënim me gjobë për personin juridik është edhe në vendet e tjera, si p.sh në Kroaci ku për dënimin me burgim mbi 15 vite që parashihet për personin fizik, për të njëjtën veprë personi juridik mund të dënohet me dënim me gjobë prej 2800 deri 685.000 euro (afërsisht sepse dënimi me gjobë në ligjin kroat është përcaktuar me valutën vendore).⁶³

Në ligjin 04/L-030 dënimi me gjobë përcaktohet në nenin 9, ku në *parag.1* parashihet se: “*Për veprat penale të personave juridikë dënimi i paraparë me gjobë nuk mund të jetë më i vogël se një mijë (1.000) Euro dhe më i lartë se njëqind mijë (100.000) Euro.*” Kur kemi parasysh se për nga natyra e tij, dënimi me gjobë është më i përshtatshëm dhe me shpesh zbatohet kundrejt personave juridikë, konsiderojmë se kufiri i lartë i këtij dënimi në Kosovë (100.000 euro) është shumë i ulët për personin juridik. Madje kjo dispozitë nuk ka marrë në konsideratë edhe përcaktimin e Kodit Penal të Kosovës, i cili për vepra penale

⁶¹ Për një studim me të thellë krahasues midis sanksioneve administrative që aplikohen në sistemin gjerman për personat juridikë dhe sanksionet penale në sistemin amerikan, shih Diskant, E.B.: Comparative Corporate Criminal Liability: Exploring the Uniquely American Doctrine Through Comparative Procedure, *The Yale Law Journal*, 2008, fq. 128-172.

⁶² Jefferson, M.: Corporate Criminal Liability: The problem of sanctions, *Journal of Criminal Law (JCL65(235))*, 2001, fq. 2 dhe vazhdim.

⁶³ Kučić, V., Crnković, A.: Criminal Liability of Companies in Croatia, *Lex Mundi*, 2008, fq.1-2.

të personave fizikë që kryhen në lidhje me terrorizmin, trafikimin me njerëz, krim të organizuar ose veprat penale të kryera me qëllim të përfitimit të dobisë pasurore, parasheh se dënimi me gjobë mund të jetë deri në pesëqind mijë (500.000) euro (neni 46 i KPK). Në anën tjetër, edhe nga analiza e legjislacionit të vendeve tjera (Shqipëri, Maqedoni, etj.) shihet se maksimumi i dënimit me gjobë për personat juridikë është afërsisht 500.000 euro. Për me tepër kur merret në konsideratë natyra e veprave penale që kryejnë personat juridikë (kryesisht ekonomike) del se ky përcaktim i dënimit me gjobë në Kosovë nuk është i menduar mirë nga ana e ligjvënësit, përveç se tregon një mungesë të harmonizimit me përcaktimet e Kodit Penal. Ndryshimi i kësaj dispozite ka qenë në mesin e disa propozimeve gjatë fazës së miratimit të ligjit 04/L-030.

Sipas nenit 10, me rastin e matjes së dënimit me gjobë, gjykata duhet të marrë në konsideratë edhe rrethanat si: pasojat që kanë lindur ose kanë mundur të lindin; rrethanat në të cilat është kryer vepra penale; fuqinë ekonomike dhe madhësinë e personit juridik; sjelljen e personit juridik pas kryerjes së veprës penale, etj.

Sikurse në shumicën e legjislacioneve në botë edhe në ligjin e Kosovës parashihet dënimi i pushimit të personit juridik (neni 11). Shqiptimi i këtij dënimi kufizohet vetëm për rastet kur personi juridik është themeluar me qëllim të kryerjes së veprave penale apo veprimtarinë e ka shfrytëzuar kryesisht për kryerjen e veprave penale (*parag.1.*). Ky dënim që në doktrinë krahasohet me dënimin me vdekje që është aplikuar për personat fizikë, paraqet dënimin me të rëndë në kuadër të sistemit të dënimeve për personat juridikë. Si i tillë ky dënim mund të jetë i domosdoshëm në rastet e veprave penale të rënda, siç janë ato në lidhje me terrorizmin, format e ndryshme të krimit të organizuar, dhe në të gjitha rastet kur dënimi me gjobë dhe masat e tjera konsiderohen si të pamjaftueshme për të parandaluar kriminalitetin e personit juridik konkret.

Ligji 04/L-030 në nenin 12 e përcakton dënimin me kusht. Me dënimin me kusht gjykata mund t'i përcaktojë personit juridik dënimin deri në pesëdhjetëmijë (50.000) Euro, por që ky dënim mos të ekzekutohet në qoftë se personi juridik i dënuar për kohën në të cilën e cakton gjykata, e që nuk mund të jetë më e shkurtër se një dhe as më e gjatë se dy (2) vjet (koha e verifikimit), nuk kryen ndonjë vepër të re penale që ka elementet e veprës penale në kuptim të nenit 5 të ligjit në fjalë.

Në nenin 13 janë paraparë këto lloje të masave siguruese: *ndalimi i kryerjes së veprimtarive dhe punëve të caktuara; marrja e sendit; konfiskimi i dobisë pasurore dhe shpallja publikisht e aktgjyqimit.*

Në Kreun IV të ligjit 04/L-030 është përcaktuar procedura që duhet të zbatohet gjatë gjykimit të personave juridikë.

Në ligj parashihet se për veprën penale të personit juridik dhe të personit përgjegjës ngritët dhe zbatohet procedura unike dhe nxirret një aktgjykim (neni 18, *parag.1*). Ndërsa në paragrafin vijues shprehet pavarësia e personit juridik në raport me personin përgjegjës edhe në aspektin procedural, ku thuhet se në rastet kur për shkaqe ligjore dhe shkaqe tjera nuk mund të ngritët apo zbatohet procedura penale kundër personit përgjegjës, procedura do të filloj dhe zbatohet vetëm kundër personit juridik. (*parag.2*). Në vazhdim në nenet 19-30 të ligjit 04/L-030 rregullohen aspektet tjera procedurale si: kompetenca territoriale, përfaqësimi i personit juridik të pandehur, dërgimi i vendimeve dhe shkresave personit juridik, zhvillimi i seancave gjyqësore, përmbajtja e aktgjykimit, etj.

Një përcaktim i veçantë i ligjit 04/L-030 është edhe parashikimi i masave të kujdesit që gjykata mund ti shqiptojë ndaj personit juridik në qoftë se rrethanat e veçanta arsyetojnë frikën se personi juridik i pandehur do të përsëritë veprën penale apo do të përfundoj veprën penale të tentuar, ose do të kryej vepër penale me të cilën kërcënon. Si masa të tilla parashihen: *ndalimi i kryerjes së veprimtarive dhe punëve të caktuara; ndalimi i afarizmit me llogaritë shtetërore dhe lokale; si dhe ndalimi i fitimit të lejeve, autorizimeve, koncesioneve dhe subvencioneve (neni 31)*.

4. Përfundim

Përgjegjësia penale e personave juridikë është normuar në legjislacionet e shumicës së vendeve, por vazhdon të jetë një ndër temat me të debatueshme në kuadër të sistemeve juridike, me tendencë të harmonizimit me parimet e së drejtës penale.

Pas një tradite të gjatë në sistemin “Common law”, në dekadat e fundit përgjegjësia penale për personat juridikë është pranuar edhe në vendet që janë pjesë e sistemit “Civil law” (me përjashtim të Gjermanisë që aplikon përgjegjësinë administrative, dhe Italisë që është përcaktuar për një model të masave gjysmë penale), si një përgjigje ndaj nevojës për t’u mbrojtur nga kriminaliteti i personave juridikë. Arsyetimi i aplikimit të përgjegjësisë penale drejtpërdrejt në personin juridik, qëndron në vetë ndikimin e fuqishëm dhe pozicionin që personat juridikë (privat) kanë në shoqëri.

Sfidë e shteteve që e kanë pranuar përgjegjësinë penale për personin juridik, mbetet që të përcaktojnë kritere ligjore sa me të sakta për aplikimin e kësaj përgjegjësie. Një nevojë e tillë mbetet aktuale edhe edhe për ligjvënësin e

Kosovës, që me rastin e ndryshimit dhe plotësimit të ligjit 04/L-030, të rregulloj ato aspekte që paraqesin problem për një zbatim të arsyeshëm të përgjegjësisë penale për personat juridikë.

Një nga aspektet themelore që kërkon sqarim nga ana teorike dhe praktike mbetet vetë konceptimi i fajësisë së personave juridikë. Për një definim të saktë të kësaj problematike si zgjidhje është konceptimi normativ i fajësisë së personit juridik, për dallim nga konceptimi psikologjik apo psikologjik-normativ i fajësisë për personin fizik. I takon prokurorisë dhe gjykatës që përgjegjësinë penale të personave juridikë ta provoj në mënyrë paralele me përgjegjësinë e personit fizik, si një përgjegjësi autonome edhe pse derivon nga vepra penale e kryer nga personi fizik(përgjegjës). Kjo nënkupton se fajësia e personit juridik bazohet në sjelljen e tij, politikën afariste që ka zbatuar, dhe masat që ka ndërmarrë me qëllim të parandalimit të veprave penale.

Me qëllim të krijimit të një baze juridike me të qartë mbi përgjegjësinë e personave juridikë në Kosovë, është e nevojshme që me ligj të përcaktohet detyrimi i personave juridikë që të miratojnë modele organizimi dhe kontrolli efikas (compliance program) dhe kjo të jetë baza e provimit të fajësisë apo pafajësisë së tyre.

Megjithatë, edhe me legjislacionin aktual, ekziston një kornizë ligjore që mundëson ndjekjen dhe gjykimin e personave juridikë, për veprat penale që mund të kryhen në emër dhe dobi të tyre. Disa nga aspektet të cilat mund të jenë të paqarta në ligjin për përgjegjësinë e personave juridikë, mund të tejkalohe nga një interpretim i legjislacionit penal në fuqi, në radhë të parë duke u bazuar në dispozitat e Kodit Penal dhe Kodit të Procedurës Penale të Kosovës.

BIBLIOGRAFIA

I. Literatura:

Bohlander, M.: Principles of German Criminal Law, *Studies in International & Comparative Criminal Law*, Oxford, 2009.

Bozheku, E.: Fajësia – disa aspekte teorike, metodologjike, funksionale dhe praktike të elementit të dytë të veprës penale, *E Drejta/Law*, Prishtinë, n.2/2010.

Bozheku, E.: Kriteret për përgjegjësinë penale të personave juridikë nën profilin subjektiv, *Avokatia*, 2012.

Böse, M.: Corporate Criminal Liability in Germany – Corporate Criminal

Liability. Ed.Rodha, I. & Pieth, M., *Basel 2011*.

Cheng Yang, V.: Developments in Criminal Law and Criminal Justice: Corporate Crime-State- Owned Enterprises in China, *Crim.L.F.14*

De La Questa, J.L.: Criminal Responsibility of Legal Persons in Spanish Law, *International Review of Penal Law, AIDP/IAPL*, 84,1/2, 2013.

De Maglie, C.: L'etica e il mercato. La responsabilità penale delle società, *Giuffrè, 2002*

De Maglie, C.:; Societas Delinquere Potest? The Italian Solution. Ed.by Pieth,M. & Ivory, R. – Corporate Criminal Liability, *Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice 9, Basel, 2011*.

Diskant, E.B.: Comparative Corporate Criminal Liability:Exploring the Uniquely American Doctrine Through Comparative Procedure, *The Yale Law Journal, 2008*.

Fiorella, A., Lancelloti, G.: La responsabilità dell'impresa per i fatti da reato, *Torino, 2004*.

Galli, M.: Incidenza pratica dell'art. 25 quater d.lgs. 231/2001 e prospettive future in materia di applicazione dello stesso, *in Riv. La resp. amm. soc. ent., n. 2, 2008*.

Ginter, J.: Criminal Liability of Legal Persons in Estonia, *Juridica International, XVI/2009*.

Henning, P.J.: Corporate criminal liability and the potential for rehabilitation, Wayne State University Law School, *Legal Studies Paper Series no.09-21, 2009*.

Jefferson, M.: Corporate Criminal Liability: The problem of sanctions, *Journal of Criminal Law (JCL65(235)), 2001*.

Kambovski, V.: E drejta penale- pjesa e përgjithshme, *Shkup 2010*.

Kambovski, V.: Korniza juridiko-penale e parandalimit të kriminalitetit të organizuar, *Kriminaliteti i organizuar – aspekte juridike, Tetovë, 2009*.

Kučić, V., Crnković, A.: Criminal Liability of Companies in Croatia, *Lex*

Mundi, 2008.

Lattanzi, G.: Reati e reponsabilità degli enti, *Milano, 2005.*

Mahajan, K. : Corporate Criminal Liability: Why Corporations are preferred and not the employees?, *Company Law Journal, Vol. 4, 2008.*

Manduchi, C.: The introduction of corporate “criminal” liability in Italy, *Riv. Diritto&Diritti, 2010, www.diritto.it/docs/30795*

Manna, A.: La responsabilità amministrativa delle persone-il punto vista del penalista, *Cassazione penale 2003.*

Molan, M., Lanser, D.; Bloy, D.: Principles of Criminal Law, *4th ed. London, 2000.*

Nanda, V. P.: Corporate Criminal Liability in the United States: Is a New Approach Warranted?, *Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice 9, Basel, 2011.*

Neumann Vu, S.: Corporate Criminal Liability: Patchwork verdicts and the problem of locating a guilty agent, *Columbia Law Review (104 Colim.L.Rew.459) 2004.*

Pieth, M. & Ivory, R., Emergence and Convergence: Corporate Criminal Liability Principles in Overview – Corporate Criminal Liability, *Ius Gentium: Comparative Perspectives on Law and Justice 9, Basel, 2011.*

Puka, A.: A theoretical observation on the liability of legal entities for criminal offences - an European perspective, *Riv. Archivio Penale, 2015/2.*

Puka, A.: Considerazioni sulla responasabilità degli enti in Kosovo, *Riv. Collona Roma, Sapienza, 2015.*

Ramacci, F.: Corso di diritto penale, Torino, 2005. Ramacci,F.: Corso di diritto penale, II ed., *Torino, 2011.*

Rodriguez, L.Z.: Corporate Criminal Liability : Responsibility of legal persons for offenses in the European context, ISISC, *Siracusa, 2008.*

Santha, F.: Criminal responsibility of legal persons in Hungary – theory an (a lack of) practice, (<http://www.upm.ro/proiecte/EEE/Conferences/papers/>